

Salbatore Mitxelena: jaiotzako mendeurrenean ARANTZAZUREN KANTARIA

Zuk zer dezu, Arantzazu? Hamaikatxo aldiz entzuna duzu, eta seguruenik zuk ere abestua zenbait aldiz, Arantzazuko kanta hori: “Zuk zer dezu, Arantzazu? / Amets-kabi, otoitz-leku...”. Bada, Salbatore Mitxelena sorturiko kanta duzu; 1947an aldizkari honetan argitaratu zuen, doinu eta guzti.

Horren ondoren, ordea, beste kanta ugari sortu zituen Arantzazuri buruz eta Arantzazun abestekoak, olerkia berak idatziz eta herri-doinu aukeraturen bati egokituz. Horrelako hogeitaukeratuak, hain zuzen, *Ogei kanta Arantzazuko* liburuxkan bildu zituen; horietako gehienak entzunak dituzu agian Arantzazun bertan: “Zure errukizko begiak, Ama,”

“Errodrigotxo Baltzategiko”; “Zazpi ahizpatxo dira euskaldun Birjinak”, etab.

1919an jaio zen Salbatore Mitxelena Zarauzko Etxebeltz baserrian; bete berria dugu, beraz, haren jaiotzako mendeurrena. Bazituen bi osaba Arantzazuko fraide frantziskotar, etxe berean jaioak; osabei jarraituz edo, berak ere frantziskotar izatea aukeratu zuen. Arantzazuko kolegiara joanda, apaizetarako ikasketa-ibilbide osoa bete zuen (Forua, Zarautz, Erriberri eta berriro Arantzazu). Teologiako ikasketak burutu ondoren, 1943ko abenduan apaiztu zen; eta urtebetez Burgosko La Aguilera-n pastoraltzako ikastaroa eginda, Donostiako komentura bidali zuten. Hor bizi izan zan 1954ra arte,

Sin Lugar a dudas, Salvatore Mitxelena ha sido el cantador de Arantzazu. Nació en 1919 en el caserío Etxebeltz de Zarautz. Se ordenó en 1943. Después de estudiar pastoral durante un año en la Aguilera (Burgos), su primer destino fue San Sebastián (1944-1954). Luego se dedicó a las misiones en Sudamérica, Centroamérica y Cuba. En 1962 le destinan a Suiza, como cura de emigrantes españoles. Murió en 1965 a los 46 años de edad.

En 1949 publicó *Arantzazu euskal-poema* la primera obra literaria que se publicaba después de la Guerra Civil en Euskal Herria. Suyo es también *Ama semeak*, un ensayo sobre la historia de Arantzazu (1952). Fue un gran estudioso de las baladas y canciones antiguas sobre Arantzazu recopiladas desde el siglo XV.

bertako elizako apaiz-lanetan eta Gipuzkoako herrietan predikari eta misiolari. Hamar urte horietanxe burutu zituen era berean Arantzazuri buruzko bere liburu nagusiak eta Arantzazuko kanta zaharrei buruzko ikerlana. 1954ean Ameriketara aldatu zen, Montevideo-ra, eta Hego Amerika eta Erdi Amerikako herrialde hainbatetan misiolari jardun zen, azkenik Kubako La Habana-n bizitzen jarri zen arte (1959); denbora gutxirako, ordea, 1961an utzi behar izan baitzuen irla, Fidel Kastroren erregimenak egotzita; Kolonbiara aldatu zen aurrenik, baina 1962n Euskal Herrira itzuli zen; urte berean Suitzara joan zen, hango emigrante espainiarren apaiz eta zerbitzuko. Hiru urte geroago, ordea, 1965eko abenduan, Suitzako La Chaux-de-Fonds herrian hil zen, 46 urte zituela.

Mitxelena eta Arantzazu aldizkaria

Geroxeago azalduko dizkizut Mitxelenaren Arantzazuri buruzko liburuak; aurretik ezagutzekoa da *Arantzazu* aldizkari honetan hark izan zuen lekua. 60 bat aldiz behintzat ageri dira Mitxelenaren izenpeko idazlanak: aldizkarirako berak idatzitakoak edota hura hil ondoren aldizkariak berak eskainitako haren olerkiak. 1945ean argitaratu zuen bere lehen olerkia, Arantzazuko Andre Mariaren aurkikuntza kantatuz:

*“Oi udaberriz Aloña-maldan
elorriaren lorea!
Min du errekak utzi beharra
halako txoko maitea.
¡Zorionduna txoko hartara
iristen den artaldea!*

Bertan argitaratu zituen lehenik bere Arantzazuko kanta ezagunak, doinu eta guzti; “Zuk zer dezu Arantzazu” aurrena (1947); gero horiek denak eta beste zenbait *Ogei kanta Arantzazuko* liburuxkan bilduko zituen (1952).

Arantzazu: Mitxelenaren liburuak

Mutikotan hasi zen Mitxelena euskaraz olerkiak idazten. 16 urte zituela idatzi zuen “Oroi-lari”, seminarioko *Forua* barne-aldizkarian argitaratu zuena. 17 urte zituenean, Zarautzen nobizio zelarik, bere lehen profesioako hiru botoak –“hiru loreak”– Arantzazuko Andre Mariari eskaini zizkion olerki-otoitzean; honetara dira azken bi ahapaldiak:

*Arantzazuko arantza gainean
arrosa zara, Andre Mari,
t’arantzak ez dizu zauri...
Hona hemen arbazta hirukoitza: hiru
“voto”-en irudigarri.
Ez daitezen inoiz zauri,
zaite lorezain Zu: tori!*

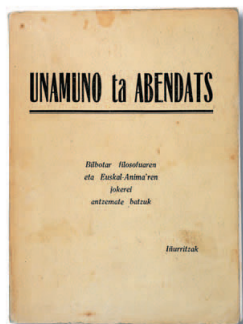
Gaztetan bestelako olerki asko ere idatzi zituen, bi liburutan argitaratuta daudenak: *Arraun eta amets* eta *Aberriak min dit*. Baina hemen gehienbat Arantzazuri buruzko Mitxelenaren liburuak aurkeztea dagokigu. 1949an argitaratu zuen bere poema-libururik ezagunena: *Arantzazu. Euskal poema*. Arantzazuko misterioa eta kondaira kantatzen ditu bertan. Espainiako Gerra Zibilaren ondoren Hego Euskal Herrian euskaraz argitaraturiko lehen literatura-liburua, harrera oso ona eta oihartzun handia izan zuena. Urte berean Euskaltzain urgazle izendatu zuten Mitxelena. Bi urte geroago (1951) argitaratu

zuen *Ama-semeak Arantzazuko kondairan* saiakera historiko zabala; eta hurrengo urtean (1952) argitaratu zuen gorago aipatu dudan *Ogei kanta Arantzazuko abesti-liburuxka*. Era berean Arantzazuri buruzkoztzat jotzekoak dira

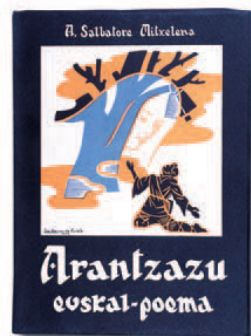
argitaratu gabe utzi zituen *Herri bat gurutzibidean* eta *Confixus* idazlan dramatikoak ere, non Arantzazu eta Euskal Herria zorikide ageri baitira.

Gutziz bestelako idazlana du *Unamuno eta abendats* saiakera, 1956an argitaratua. Mitxelenaren idazlan guztiak bilduta eta argitaratuta daude bi tomo loditan: *Idazlan guztiak-I* (1977) eta *Idazlan guztiak-II* (1984), beraren adiskide Karmelo Iturria eta Jose Antonio Gandariasen ardura pean.

Poeta eta kantaria

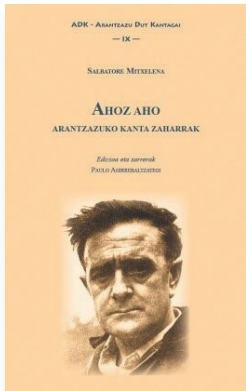
Poesia eta kantua oso lotuta doaz Arantzazuren historian. Bertan sorturiko poesia neurri handian izan da kantatzekoa eta kantatua. Mitxelena bera poeta eta kantari zen. Bere

Arantzazu. Euskal Poema kantatzekoa da oro har; horretarako atalez atal doinuak ere iradokita utzi zituen, gehienetan herri-kanta ezagunetatik hartuak. Eranskina ere ipini zion liburuari, hainbat doinu jasotzen duena. Kanta liburua dela esan genezake, bada, *Poema*: Arantzazuren istorioa eta misterioa kantatzen duena.

Liburu horretatik atera zuen, hain zuzen ere, bere *Ogei kanta Arantzazuko* abesti-liburuxka aipatua, *Poemaren* sintesi txikitzat har daitekeena. Arantzazuren inguruko olerki- eta abesti-mugimendua ere piztu zuen Mitxelenak, Arantzazuko Teologiako ikasleena, beste nonbait "1949ko belaunaldia" deitu dudana. Bera izan zen horren inspiratzaile eta eragilea, nabaria denez. Belaunaldiaren testigu apartekoa da *Arantzazukoak* izeneko abesti koadernoak, Arantzazuko artxiboan egon dena; 2018an ikusi du argia (doinu eta testu) *Arantzazuko Abesti Bilduma* liburu mardulean, eta *Arantzazu dut kantagai* (ADK) liburu saileko V. tomoan (2019) daude bilduta abestion testu guztiak.

ADK liburu sail horretan ez du Mitxelenak bere olerkien antologia-tomo berezirik; sartzekotan *Arantzazu* poema osoa sartu behariko litzateke; baina hori argitaratuta dago bi aldiz aparteko liburuan. Dena dela, ADK tomo ia guztietan ageri da Mitxelena. Literatura Arantzazuarraren historian (1. liburukia) epigrafe apartekoa du, jakina; Arantzazuko

baladen eta koplak zaharren liburukian (II.a) ere ageri zaigu, horrelakoen biltzaile eta ikertzaile; V. liburukian ere baditu Arantzazuri buruzko bi olerki, bere *Poematik* apartekoak; VI.lean –Arantzazuko kanta berriak–, bera dugu kanta berrien sortzaile nagusia; VII. an ere –Gandiagaren olerki antologian– Mitxelenaren izena behin eta berriro dator aipatua sarreran; azkenik, IX. liburukia Mitxelenak berak Arantzazuko kanta zahar edo baladei buruz idatzitako edizio kritikoa besterik ez da.

Herri-kanta zahar ugarietatik ARANTZAZU poema handira

Mitxelenaren *Arantzazu* poema, eta Arantzazuri buruzko beraren olerkiak, idazlanak eta kantak, ezin dira ulertu Arantzazuko balada edo herri-kanta zaharrak, XV. mendetik hasita ia gaur arte herritarrek abestu izan dituztenak, eta Arantzazuko artxiboan jasota daude, kontuan hartu gabe.

Artxibo horretan bazen –eta bada– gaur egun *Romances euskéricos de Arantzazu* deituriko koadernoak, eta Mitxelenak “Arantzazu artxiboko kanta-bilduma” deitu zuena; bertan daude jasota eta idatzita Arantzazuko kanta zahar nagusiak eta horien aldaerak, eta bestelako bertso-sorta ugari ere bai. Hasi-eran, koaderno hura eskura ipini ziotenean ez omen zion Mitxelenak balio berezirik aurkitu, eta apalean baztertuta utzi omen zuen testu “pilo” hura; baina gero, Lekuonaren *Literatura oral euskérica* irakurri ondoren, berriro ikusi, irakurri eta aztertuta, liluraturik geratu omen

zen hango kantez. Honetara aitortzen digu poetak berak: “Gerora, Imanol Lekuonaren “Literatura oral euskérica”k piztuta, maitasuna eta begikoa hartu nien herri-kopla txepelenei ere. Eta orduan, apal bazterreko “piloaz” oroitu nintzenean eta bigarren begiratua eman nienean, irribarre goxoarekin maitasun-harrera beroena para nion nere baitan. Begitan bezala bihotz-labea nerabilzkiela, herri-poesi baliotsuak iruditu zitzaizkidan, ordura arte nik egin nituanean aldean esanahi luzekoak, zoragarriak...”

Ondoren horrelako balada ta kanten biltzaile eta ikertzaile sutsu bihurtu zen bera. Gaur egun koaderno bereko zenbait kanta zahar, Mitxelenak berak herritarrengandik jasotakoak dira. Baina batez ere berak idatzitako *Arantzazu* poema handiaren eta berak sorturiko Arantzazuko bestelako kanten iturri nagusizat hartu zituen herri-kantok. *Arantzazu* poema-liburuaren atarian, hori Andre Mariari eskaintzean, honetara aitortu zuen: “Arantzazuko Ama: tori zuretzat, ainbeste zor dizun seme honek eskaintzen dizun lana. Ez da nire. Zure Herriarena baizik. Gizaldi gizaldi zure babesean eta zuri kantari bizi izandako Euskal Herri zaharrak abestu izan dizun poema duzu, nik orain handik eta hemendik osatua, hilzorian zeuden pusketatxoekin gorputz bat eginda. Kanta zahar eta elezahar horiei darien poesi-lurruna eta kristautasun sendoa bildu eta, kondaira lagun, hitzez jantzi: besterik egin al dizut gero?”

Mitxelenaren beraren aitorten horixe aurkitu dut egokiena, haren jaiotzako mendeurrenaren oroitzapenetan idatzitako lerro hauen amaieratzat.

